

Михаил Алмашій,
Михаил Молнар

2-3 ЦВІТ

СЛОВО ЗА СЛОВОМ

Практична граматика
русинського языка
для недільної народної школи

С Л О В О   З А   С Л О В О М

Практична граматика
русинського языка
для недільної народної школи
(2-3 цвіт)

Склали:

Михаил Алмашій,
Михаил Молнарь

Ужгород
Видавельство В.Падяка
2004

ББК 81.41

УДК 811.161

А51

Допущено на дочасное хоснованя
як експерименталный учебник
методичнов радов
Централної Свалявської недільної
русинської школы

Члены методичної рады

М.И.Безик

А.П.Похилець

А.М.Мегела

Редактор

В.И.Падяк,

кандидат філологічних наук

Фото для обкладинки В.Падяка

© М.Алмашій, М.Молнар, 2004;

© Видавництво В.Падяка, 2004.

ISBN 966-7838-71-4

Милі и добрі діти!

Книжочка, котру вы берете у руки, поведе вас у світ русинського языка, у світ його лексики, т. є. многочисельности його словесного склада. Вы узнаете про значеня того ци другого слова, його звукову природу (фонетичні особенноти), про зміны форм слів у бесіді (морфологію), про связь слів у речені (синтаксис).

Коли вы были ищи дуже маленькі, не знали ни читати, ни писати, ваші мамка и нянько, бабка и дідик розказовали и читалили вам файні казочки, стихи, пословиці и приповідкы. Вам было інтересно слухати, бо они вели бесіду образно, так, што коли уповіли якоєсь слово, вы нараз не лем порозуміли, а й увиділи перед собов якыйись образ.

Говориме межи собов, чуеме слово *хаца* и видиме перед собов множество дерев, корчів, грибів, шилиякої твари, потят. Повіме слово *весельй* – перед нами чоловік, котрый смієся, радўсно говорить, од радости блистять у нього очи. Слово *бідный* викликає образ худого, голодного и нещасного чоловіка у ветешному, поношеному платю из смутным лицюм. Слово *скоро* розуміеме як якоєсь дійство, што указує на швыдкўсть при бігу, хожіню, роботі, їді и т. д.

Каждый чоловік, говорячи еден из другим, ци у писмах, ци у новинках, ци науковых роботах має правильно, точно, образно передавати свої думкы, подбирати майпорозумілі, майумістні, стилистично оправдані слова.

ЛЕКСИКА

У русинському мові доста багато слів, обидва говорити правильно і образно, завто слово є основною одиницею мови. Головна функція слова – точно назвати предмет, живе істота, поняття, їх ознаки, кількість, дія.

Кожне слово має свою конкретну функцію, свою семантику. Або деякі слова можуть бути однозначними і багатозначними. А деякі слова паралельно із прямим мають і перенесену функцію. Наприклад, слово *косити* має дві функції: Чоловік *косить* траву. Війна *косить* людей.

У нашій мові можемо знайти слова, котрі і пишуться і говоряться однако, або функція у них інша, різна.

Наприклад: *Лавка* – лавиця; *лавка* – дошка, перевернена із берега на берег малої річки для переходу; *лавка* – маленький бовт, магазин.

Бокс – вид битки у спеціальних рукавицях; *бокс* – масть для обови; *бокс* – хлопчаче стрижіння накурто; *бокс* – закритий приміщення для стоянки усякої техніки.

Газ – невидиме повітряподібне істота, яке горить (повітрям мож задушитися); *газ* – шовкове тоненьке прозачне полотно; *газ* – неприємне повітряподібне виділення із утрунка чоловіка; *газ* – намало поламана солома (кажуть: не солома, а самий газ).

Коса – заплетене дівоче волосся; *коса* – предмет для селянської роботи, для кошіння траву; *коса* – полуострів у виді узкої полоси.

Новина – якась нова вість (кажуть: «Дівчата, повім вам новину»); *новина* – нова земля под оранку (кажуть: «Пшениця посіяна у новину»); *новина* – нова варена їда: молоді кривлі, лопатки, дині (кажуть: «Діти, днесь будете їсти новину»)

Правило 1. Слова із протівоположним значенням звуться **АНТОНИМИ**: друг – враг; приятель – неприятель, просто – криво,

добрий – злий, розумний – дурний, малий – великий, день – ніч, любити – ненавидіти, убиратися – розбиратися, багатство – біднота, світлий – темний, веселий – сумний.

Задача 1. Знайти у казці із читанки слова-антоніми.

Правило 2. Слова, котрі у бесіді звучать, а на письмі написані не однако, а вони близькі по значенню, зуться СІНОНІМІ: род, родина, родичі; благий, добрий, сердечний, чесний; ходити, бродити, блудити; лице, тварь; сердитися, біситися, злитися, нервозитися; лоб, чоло; ероплан, самольот; говорити, лопоніти; брати (крумплі), копати (крумплі, яму, тенгеріцу).

Задача 2. Знайти у текстах читанки слова-синоніми.

Правило 3. Є у русинському языку слова, які служать для определєня признака предмета, повноты характеристики чоловіка, понятя, явленія. Сякі слова зуться ЕПІТЕТИ: ясноє небо, свіжий воздух, сині гори, квасный потук, файное дьўвча, теплий вихор, нещасный сын, зелененький плай, тепла усмішка.

Задача 3. До данных слув подобрати епітеты: *поле, гора, озеро, люде, небо, трава, сонце, улица, пішачок, верба.*

Правило 4. Слова у переносному значенню для определєня якогось предмета авать явленія, похожего на нього даякими сторонами ци качествами, зуться МЕТАФОРИ: Тюрьма реве за тобов. Ци корова злизала усіх русинів? Черлені маки – то є наша кровіця. Спи, дьитинко, спи, рыбка золота. Коли догорить твоя свічка?

Задача 4. Знайти у читанці слова-метафори.

Каждый язык по-своему богатый и красивый. Айбо його багатство – не у великому числі звуків ци слів. Його багатство – у числі думок, повідєных словами. И красота языка залежить од красоты думок, якими жили наші предки и якими жиєме теперь мы. Красна думка – то є и

красное повоженя чоловіка у житю, и красні поступки, и межичичні контакты люди. Завто, кить говориме за красу языка, то маєме думати за красоту чоловіка, котрый говорить сим языком. И язык, и люде наші красні. И языком, и душов наші люде богаті. Богатство языка, думок, чувств людських душ – то є выраженя розума нашого народа. Завто маєме гордиться и своим русинськым народом, и його языком. На нашому языку сохранилися красні памятники писемности, обычаї, співанкы, казкы. Мудруєть русинського народа майліпше отбилася у пословицях, приповідках, приказках, переказах, загадках. Як красно народ каже за свуй язык: «Якый бы язык не быв чужинський, а майфайный – материнський (русинський)». «Чужый язык изучай, а свуй русинський николи не забывай», «Ко язык русинський (материнський) не знае, тот и свуй род не уважае». «Тот язык нам милый, котрый нянько и мамка нас научили». «Челядник без языка, як дерево без коріня». Нам треба додержоватися чистоты и красоты слова. Бо як народ каже, «од красных слув и сердце тепліе, и людьом легше ся жие». «У добрых словах и добра правда». «Доброе слово иде лем од доброго сердца».

Иншыми устами говорить Карпатський край, якый поновляться, пробиваться до світла, жие повнокровно. Нашое русинськое слово – то є призыв, зов, благовістник, котрый свідчить, што народное воскресеніе починаться для русинів. Сей клич буде усе дале и дале, ширше и ширше чутися, докі не переросте у торжество побіды сігла над темнотов.

Правило 5. По значеню слова ділиме на:

- слова-предметы: *ложка, вилка, перо, тийка, вилы, гуслі, книжка;*
- слова для позначеня живых существ: *чоловік, жона, сестра, уйко, олінь, медвідь, синиця, воробок, слон* и др.
- слова – рослины: *пшениця, овес, трава, вино, слива, жалива, дербанка, бервінок, чабрик* и др.
- слова – понятя: *чеснота, доброта, розум, глупота, ошколованя, пустованя, думка, гадка, світозор, кругозор, точка зору* и др.
- природні явленія: *блискавиця, вихор, буря, звіздопад, веселка;*
- слова-признакы: *солений, синьый, солодкый, терпкый, бордовый, кавильовый, кожаний, деревляный, мальованый* и др.;

- слова-числа: *єден, два, три, чотыри, пять, десять, тринадцять, двадцять, сто, тристо, п'ятьсто, шістьсто, тисяча, мільон* и др.;
- слова для позначення часу, міста, способу дійства: *учора, завтра, сночи, позасночи, напоследь, зверьхы, сподом, насилу, наремно, наукурто, навелико, фаєн, красно, домак, докус.*

Перечислені вищше слова можеме назвати єдним словом – **основні** (авать самостоятельні). Окрем основных, у русинському языку є **спомочні слова**: *и, а, у, над, за, перед, при, но, ану, лем, йой* и др.

СЛОВО ЯК ОБ'ЄКТ ФОНЕТИКИ

Звуки и буквы

Правило 6. Слово складатся из звукӯв. Звуки ділятьсѧ на гласні и согласні. Звуки А, Я, Е, Є, І, Ї, У, Ю, ЙО, И, Ы зватьсѧ гласными. Звуки Б, В, Г, Г', Д, Ж, З, Й, К, Л, М, Н, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ш, Щ зватьсѧ согласными.

На писмі каждый звук має свою букву. Буквы є великі и малі. Великі буквы: А, Б, В, Г, Г', Д, Е, Є, Ж, З, И, І, Й, К, Л, М, Н, О, П, Р, С, Т, У, Ф, Х, Ц, Ч, Ш, Щ, Ъ, Ы, Ю, Я.

Малі буквы: а, б, в, г, г', д, е, є, ж, з, и, і, ї, й, к, л, м, н, о, п, р, с, т, у, ф, х, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ю, я.

Буквы, розміщені у шор, называєме азбуков.

Задача 6. а) Напишіть коло великих букв малі буквы.

б) Напишіть цілу азбуку напамнять.

в) Назвіть число звукӯв и букв у словах: Иван, пойти, носить.

г) Назвіть гласні и согласні звуки у тексті читанкы.

Правило 7. У алфавіті є звуки, близкі по звучаню: Б – П, Д – Т, Ж – Ш, З – С. Котру букву треба писати на конци слова из названых пар?

Писати треба таку букву, котру ліпше чуєме при змінюваню слова. Напримір: пишеме «рыбка», говориме «рыпка», бо добрі чуєме звук Б у змінєных словах *рыбы, рыбов, рыбами, рыбак*. Пишеме

«лабка» - говориме «лапка», бо добрі чуєме у змінених словах звук Б: *лаба, лабов, лабами*. Пишеме «лапка» – говориме «лапка», бо добрі чуєме у змінених словах звук П: *лапа, лапати*. Пишеме «ладка» – говориме «латка», бо у зміненому слові добрі чуєме звук Д: *ладити*. Пишеме «латка» и говориме «латка», бо у зміненому слові добрі чуєме звук Т: *латати*. Пишеме «везти» - говориме «вести», бо у зміненому слові добрі чуєме звук З: *везу, веземе, везуть*.

Задача 7. Запишіть пропущену букву П або Б у словах: воро_кы, клу_кы, ва_но, ду_, ду_кати, тру_ка;

Г або Х в словах: ду_, мо_, да_, ле_кый, во_кый, но_ті, со_нути;

Д або Т в словах: поря_кы, пла_ка, наза_, гра_, са_, су_, плы_кый, соло_кый;

Ж або Ш в словах: кни_ка, ка_ка, ло_ка, ла_ка, мы_ка, тя_кый, ду_шый, до-ро_шый;

З або С в словах: бли_ко, ни_кый, слы_кый, вы_шый, хов_кый, кра_шый, рі_ник, ра_.

Запам'ятайте: Служебні слова *без, од, из, з, зо* або префікси *над-, об-, роз-* пишуться усе так: **безвинный, безпечный, одняти, надкусити, розсудок, з мамков, из смереков, из няньком**.

Задача 8. Напишіть пять малых речень из семи словами.

Правило 8. Як писати префікс З- перед К, П, Т, Х, С, Ц, Ч, Ш, Щ? Звуки, передані семи буквами, є глухими. Звонкий звук «З» уподобляється глухому С: *спечи* (хліба), *стерти* (стул), *скалічити* (чоловіка), *сфалишовати* (правду), *ссыпати* (пшеницю), *ссыпати* (зерно у міх), *исшити* (сорочку), *счесати* (косу), *сцідити* (молоко), *схыбити* (у чомусь).

Задача 9. До кожної букви (К, Т, Х, С, Ц, Ч, Ш, Щ) придумати по дві слова.

Правило 9. У русинському языку звуки Д, Т, З, С, Ц, Л, Н, Р вимовляються і твердо, і м'яко. Приклади: *сад, горб, розказ, дораз, кос, вул, стул, лен, хосен, мотор, донор, дохтор ци: будь, друть, хоть, масть, жаль, день, перстінь, вісь, папірь, теперь.*

Другі звуки: Б, В, Г, Ж, К, М, П, Ф, Х, Ш, Щ вимовляються лем твердо: *дуб, тобов, Бог, нуж, воробок, пух, лопух, кожух, вош, прыщ.*

Задача 10. Знайдіть у читанці слова з м'якими звуками.

Придумайте слова на -Дь, -ТЬ, -Сь, -Ль, -Нь.

Придумайте слова з твердими Д, Т, С, Л, Н.

Правило 10. Звуки Д, Т, С, З, Ц, Л, Н перед йотованими Я, Ю, Є, Ї вимовляються м'яко, а перед А, У, Е, І – твердо.

Задача 11. а) Напишіть по два слова, у котрих є склад *да, дя; та, тя; за, зя; са, ся; ца, ця; ла, ля; на, ня;*

б) *де, дє; те, тє; се, сє; зе, зє; це, цє; ле, лє; не, нє;*

в) *ді, дї; ті, тї; зі, зї; сі, сї; ці, цї; лі, лї; ні, нї;*

г) *ду, дю; ту, тю; зу, зю; су, сю; цу, цю; лу, лю; ну, ню.*

Правило 12. За звуками Г, І, К, Х, Ж, Ч, Ш, Щ нігди не пишеться Я, Ю, Є, Ї:

ганьба, гагуны, каша, хаша, жаба, чаяти, шапка, щастя;

густы, гумаки, куфер, худый, чухати, шустер, щука;

герой, геометрія, кецок, Хеб, жеб, чеснок, шестый, щезнути;

гіпс, кіфлик, хіріти, шіфа, щіль.

Правило 13. Сугласний звук перед О пом'якшується м'яким знаком: *няньо, мальованый, пятьох, синьоватый, польовый, нього, сього.*

Правило 14. Йотоване О передається знаком **ЙО**: *його, Йосиф, йой, йовнотанка, йойкати.*

Правило 15. Межи губним М і йотованим Я вставляється Н: *мясо, память, мята, мявкати, мяч, мяцкати, помнянути, памятати.*

Правило 16. Коли у кінці складу у бесіді чується У, на письмі треба писати В: читау – читав, из тобою – из тобов, изо мноу – изо мнов, пошоу – пошов, каука – кавка, лаука – лавка.

Общі задачі на закріплення граматики:

а) Красно переписи́ть ниже дані реченя:

б) подчеркніть у сих реченях подобні до себе слова;

в) у подобных словах подчеркніть буквы, котрі міняють смысл слова.

г) подчеркніть и поясніть слова, у котрых ся мінять смысл слова од надголоса:

Коні воду пють, копытами бють. Моря глубші од рік. Бараны майглупіші домашні тварі. Лице заллялося потом. Масме біду из подбм, бо заламуеся. Для зерна майліпшы́й полотняный міх. Хлопчик цілу нўч не мўг спати. Сніг застелив ушиткі горы. Туй нигда не было никого. Не пий паленку! Мідь черленовата. Мед солодкий. Лед товстый. Лет швыдкий. Через тебе м сночи бита. Черес роблять из товстої кожї. Не ганьбися свої отчины. Благое теля и двї коровы уссе. Усе маву из тобов біду. Дерево росте дуже помалы. Рости, моя дьятиночко! Загадку треба одгадовати. Загатити воду не так легко. Загатя – село у Иршавському районі. Устаньте, суд иде! У мене суть добрі свідкы. Они будуть правдиво свідчити. Світити треба лем уночи. Чия вина? – Материна, не бий мене – я не винна. У нас дома усякі вина. У селі отворили винный магазин. Смерть не мине никого. Коло мене го не бий! Ладися, неборе, у далекий путь! Ой, мы из ним не в ладу. Сліпого треба вести. Сіно ліпше на возі везти. Не лижи порошаний цукор! Не лежи, а дашто роби.

СЛОВО ЯК ЕЛЕМЕНТ МОРФОЛОГІЇ

Склад слова

Правило 17. Каждое слово має склади. Оно може быти єдноскладовым, дваскладовым, трискладовым, чотырискладовым и т. д. Єдноскладові: *мак, дуб, сон, май, март*; дваскладові: *липа, зима, нота, оріх, ухо, сонце*; трискладові: *золото, долото, удиця, кривуля, пасуля*,

цабати, бігати; чотырыскладові: желізняця, потылиця, шелестіти, мальовати.

Задача 12. Придумати по дзве едно-, два-, три-, чотырыскладовыя слова.

Правило 18. Кўлько у слові гласных звукў, тўлько і складў:

И-ван, Я-ре-ма, а-на-то-мі-я. Склады є открыты і закрыты. Открыты склад кўнчаться на гласны звук: мо-ло-ко, ко-ро-ва. Закрыты склад кўнчаться на согласны звук: Ан-на, Со-кыр-ница, дов-гый, жов-гый, дуб-ник.

Слово складаться из морфем: коріня, префікса, суфікса, закўнчєня. Корінь слова – обща часть родственных слув: мудр/ый, мудр/о, мудр/ець.

Префікс – часть слова перед коріньом: думати – придумати – роздумати; гадка – пригадати, давати – надавати.

Суфікс – часть слова между коріньом и закўнчєньом: красны, краснота; читати, читанка, прочитаны.

Корінь, префікс і суфікс суть оснований слова.

Закўнчєня (флексія) находится на кўнци слова: синьый, засиніло, зеленый, зелєна, зеленє.

Префіксы і суфіксы мають функцию словообразования.

Задача 13. Образуйте новыя слова од корінів: вод-, род-, зем-, неб-.

Правило 19. Звуки Н, С, Т, Д, Л не подвоюються: знаня, ламаня, ношїня, пилованя, біганя, платя, судя, статя, жїтя, праня. Айбо на стыках префікса і коріня согласны можуть подвоюватися: оббивати, отдавати, оббирати, оддажа, оддячитися.

ЧАСТИ РІЧИ

Назвыник

Правило 20. Людські имена, назвы звірїв, птїць, рік, довоколишньых предметў, понятї называсме назывниками: *Иван,*

Петро, Міша, Марія, Олена, олінь, лисиця, яструб, воробок, пупікач, Латориця, Тиса, Боржава, столець, лазиво, сила, думка, розум.

Задача 15. Из читанки выписати десять назывникӯв.

Правило 21. До каждого назывника мож додати слова **тот, тота, того, тоті:** *тот чоловік, тота жона, того потя, тоті ворони.*

Розличаєме три роды назывникӯв: мужеський, жӯнський, середный. Назывник из додатковым словом **ТОТ** є мужеського рода: *тот дуб, тот город, тот прут, тот проруб.* Назывник из додатковым словом **ТОТА** (ТА) є жӯнського рода: *тота невістка, тота одданиця, тота школа, тота писанка, тота синичка.* Назывник из додатковым словом **ТОТО** (ТО) є середнього рода: *тото озеро, тото слово, тото племня, тото беремня, тото озеро, тото вымня, тото чоло.*

Род назывника є лем у єднині. На писмі роды назывника позначаєме так: **м. р.** (мужеський род), **ж. р.** (жӯнський род), **с. р.** (середный род).

Задача 16. Выписати из читанки по пять назывникӯв каждого рода.

Правило 22. Коли говориме за єдну особу, то назывник находится у єднині: *чоловік, сын, косичка, перо, сукман, ташка, хмарка.* Коли говориме за многі предмети ци особы, то назывник находится у множині: *ногы, топанкы, сорочки, косиці, оборогы, дыні, кошкы, паскы.*

Задача 17. Выпишіть из читанки ци придумайте по три реченя из назывниками у єднині и множині.

Правило 23. Слова – назывники можуть отвічати не лем на вопросы **Ко? Што?**, а и на многі другі вопросы: **Кого? Чого? Кому? Чому? Кого? Што? Кым? Чим? На кому? На чому?** Од сих вопросӯв залежить закӯнченя слова. Зміна закӯнчень у назывниках звєся **ЗМІНЬОВАНЯ.** Маєме шість видӯв змінюваня або шість змінникӯв:

1. Назывный - ко? што?
2. Родовый - кого? чого?
3. Давальный - кому? чому?
4. Видящий - кого? што?
5. Творящий - кым? чим?
6. Містный - на кому? на чому?

Задача 18.

Попробуйте змінювати слова по вопросах:

1. Рыб-а	кос-а	земл-я	Рыб-ы	кос-ы	земл-і
2. Рыб-	кос-	земл-	рыб-	кос-	зем-
3. Рыб-	кос-	земл-	рыб-	кос-	земл-
4. Рыб-	кос-	земл-	рыб-	кос-	земл-
5. Рыб-	кос-	земл-	рыб-	кос-	земл-
6. Рыб-	кос-	земл-	рыб-	кос-	земл-

Попробуйме змінювати деякі другі слова:

1. Дуб	Сон	Учитель	Дуб-ы	Сн-ы	Учител-і
2. Дуб-а	Сн-а	Учител-я	Дуб-ув	Сн-ув	Учител-ьўв
3. Дуб-у	Сн-у	Учител-ю	Дуб-ам	Сн-ам	Учител-ям
4. Дуб	Сон	Учител-я	Дуб-ы	Сн-ы	Учитель-ув
5. Дуб-ом	Сн-ом	Учитель-ом	Дуб-ами	Сн-ами	Учител-ями
6. Дуб-і	Сн-і	Учител-ю	Дуб-ах	Сн-ах	Учител-ях

1. Тіл-о	Озер-о	Лиц-е	Тіл-а	Озер-а	Лиц-я
2. Тіл-а	Озер-а	Лиц-я	Тіл	Озер	Лиць
3. Тіл-у	Озер-у	Лиц-ю	Тіл-ам	Озер-ам	Лиц-ям
4. Тіл-о	Озер-о	Лиц-е	Тіл-а	Озер-а	Лиц-я
5. Тіл-ом	Озер-ом	Лиц-ем	Тіл-ами	Озер-ами	Лиц-ями
6. Тіл-і	Озер-і	Лиц-і	Тіл-ах	Озер-ах	Лиц-ях

Задача 19. Перепишіть пять речень из читанкы. За каждым назывником у скобках позначіть род (м., ж., с.), число (ед., мн.), змінник (Н., Р., Д., В., Т., М.). Поставте до них вопросы.

Приложник

Правило 24. Слово, котрое указує, який є предмет (по смаку, величині, красі, фарбі) и отвічать на вопросы: *який? яка? якос?*, звеса **ПРИЛОЖНИКОМ**.

Приміры: *добрый, солодкий, смачный, терпкий, великий, малый, довгий, куртый, широкий, узкий, тонкий, веселый, хмурый, смутный, файный, зеленый, ліловый, бордовый, синий, жовтый, попілястый*.

Правило 25. Приложники розпознаєме по родах: м., ж., с. роды: *добрый* (м. р.), *добра* (ж. р.), *доброє* (с. р.)

Задача 20. Каждый приложник поставте у всі роды и додайте до них подходящі назывники: *смутный, ліловый, барнастый, широкий, добрый*.

Правило 26. Приложники розличаєме по числах: по єднині и множині: *веселый* – *веселі*, *файный* – *файні*, *солодкий* – *солодкі*.

Задача 21. Найдіть у читанці приложники и поставте їх у множину.

Степені приложникѡв (Степенованя)

Правило 27. Свойство ци качество, выраженоє приложником, може быти у меншѡв або бѡлшѡв мѡрі, од чого и розличаєме три степени: перша степень (обычна): *солодкий, низкий, студеный, добрый*; друга степень (порунялна): *соложый, низжый, студенішый, добрішый*; третя степень (майвысша): *майсоложый, майдобрішый*.

Задача 22. Простепенуйте приложники: *глубокий, широкий, сильный, худобный, тонкий, разумный, веселый* и до каждого додайте назывник.

Чинник

Правило 28. Слово, яке указує на дійство и отвічать на вопросы: **што робить? што робиться з кымись?**, звеся **ЧИННИКОМ**: Ученик *біжить, чинить* сопілку (пищалку), *ладиться* до шкoлы. Учитель *учить* діти, *говорить, наставлять*. Мамка *годує, варить, порайить, дойить*.

Задача 23. Найдіть у читанці або придумайте десять чинників.

Правило 29. Чинник має три лица: перше Я, друге ТЫ, третье ВУН (УН), ОНА, ОНО. Напаримір: я пишу, ты пишеш, вун, ун (она, оно) пише.

Чинник міняться по числах – по єднині и множині: *роблю, робиш, робить, роблять, ходять, моляться*.

Задача 24. Напишіть, што чинить каждое лице: *учитель, хлопчик, директор, орел, сусіда, священник*.

Правило 30. Чинник указує на час, коли што одбываться. Часы є три: теперішний, минувший, будущий: *хожу, ходив, буду ходити*.

Задача 25. Змініть подані чинники у лицах, числах, часах: *любити, даровати, пам'ятати, честовати, сокотити, обороняти (боронити)*.

У каждому лицу закінчення чинника міняються. За закінченнями можемо поділити чинники на перше и друге змінюваня.

До першого змінюваня належать чинники, у котрых закінчення другого лица єднини **-єш (-єш)**: *несєш, берєш*, а у третьому лицу множини **-уть, -ють**: *несуть, беруть*.

До другого змінюваня належать чинники, у котрых закінчення другого лица **-иш**: *просиш, любиш, говориш*, а у третьому лицу множини **-ать, -ять**: *просять, люблять, говорять*.

Задача 26. Выпишіть из читанки чинники першого и другого змінюваня у окремішні стовпчики и поставте їх у друге лице єднини и третье лице множини.

Числитель

Правило 32. Слова, котрі служать для позначеня числа лиць, предметѣв, звірят, понять и отвічавуть на вопросы **кўлько? який по порядку?**, зуться **ЧИСЛИТЕЛЯМИ**.

Числителі, котрі отвічавуть на вопрос **кўлько?**, зуться количественними числителями: *еден, два, шість, десять, сорок, сто, пятьсто, девятьсто, тысяча, міліон, тріліон*.

Числителі, які вказувуть на порядок предметѣв, понять и отвічавуть на вопрос **який? котрий? яка? яке?** зуться порядковими числителями: *перший, пятий, десятый, стотый, тысячный*.

Задача 27. Выпишіть из читанки або придумайте количественні и порядкові числителі и додайте до них назывники. Напримір, *еден чоловік, два дубы, перша трепета, четвертый когут, десятый день*.

Містоназывник

Правило 33. Слова, котрі уживаеме на писмі и у бесіді місто назывникѣв, зуться містоназывниками: **я, ты, вўн (ун), она, оно, мы, вы, они**. Сесі містоназывники є ЛИЧНІ, бо замінюють назывники для позначеня лица: *Я, Русин Иван, родився у Ракошині. Ты, Петре, добрый хлопец. Она (Марія) сама отвічать за себе*.

Правило 34. Окрем личных містоназывникѣв маеме и **УКАЗУВУЧІ**: **тот, тота, того, того; сесь, сеся, сесе; сякий, сяка, сякоє, сякі; такый, така, такоє, такі**.

Задача 29. Найдіть у читанці указувучі містоназывники и перепишіть у тийку.

Правило 35. Ищи маеме и **ПРИСВОЮВУЧІ** містоназывники: **мўй, моя, моє, твўй, твоя, твоє, твої, свўй, своя, своє, свої**.

Правило 36. Містоназівники ко? што? який? яка? яке? чий? чия? чиє? чії? звуться ЗВІДАВУЧІ.

Задача 30. Напишіть п'ять речень із звідавучими містоназівниками.

Правило 37. Є містоназівники НЕУЗНАЧЕНІ: дако, дашто, даякий, даякоє, даяка, даякі, дачий, дачия, дачис, хоть-ко, хоть-што, хоть-який, хоть-яка, хоть-якоє, хоть-які. Примір: Дашто бы повісти, айбо ліпше измовчати. Дачії діти благі, а дачії нескорязні.

Задача 31. Складіть речення із неозначеними містоназівниками.

Правило 38. Є и ОДМІТУВУЧІ містоназівники: нико, нич, ничий, ничия, ничіє, ничії, ниякий, ниякоє, ниякі, никотрі.

Правило 39. Личні містоназівники змінюються так, як назівники, а звідавучі – як приложники.

Н. я	ты	вун (ун)	мы
Р. мене	тебе	його	нас
Д. мені	тобі	йому	нам
В. мене	тебе	його	нас
Т. мнов	тобов	ним	нами
М. мені	тобі	ньому	нас

Н. який	яка	твуй	чий	котрый
Р. якого	якої	твого	чийого	котрого
Д. якому	якӯв	твому	чийому	котрому
В. якого	яку	твого	чийого	котрого
Т. яким	яков	твойим	чийим	котрым
М. якому	якӯв	твому	чийому	котрому

П р и с л о в о

Правило 40. Слово, котре стоить при чинниках и пояснює Де? Коли? и Як? проходить дійство, звеся ПРИСЛОВОМ.

Правило 41. ПРИСЛОВО МІСТА отвічать на вопросы Де? (*туй, там, усяды*), Уткі? (*утсі, удті*), Куда? (*туда, сюда, нікуда, наперед, назад, довкола*).

Правило 42. ПРИСЛОВО ЧАСУ означає час дійства и отвічать на вопросы: Коли? Як довго? (*теперь, завтра, давно, недавно, потому, досі, доті, нігда*).

Правило 43. ПРИСЛОВО СПОСОБУ означає спосўб, як штось одбываться и отвічать на вопросы Як? Яким способом? (*так, ніяк, иншак, усяко, ни сяк – ни так, дуже, доста, слабо, живо, ліново*).

Задача 32.

а) Выпишіть из читанкы прислова и определіть їх по місту, часу и способу дійства;

б) отвітьте повными реченнями: Як учиться Иван? Як шие сестра? Як лізе слимуш? Як тече ріка?

в) замінійте у задачі б) вопрос ЯК? на вопрос ДЕ? и дайте отвіт.

г) Складіть текст, у якому были бы прислова.

СЛУЖЕБНІ ЧАСТИ РІЧИ

Передназівник

Правило 44. Слова, котрі стоять при назывниках авать при містоназівниках, суть ПЕРЕДНАЗЫВНИКЫ. Од передназівника залежить закінчення назывника у Р, Д, В, Т, П змінниках.

Правило 45. Є передназівники ПРОСТІ и СКЛАДНІ. Прості: *у, без, на, в, при, через, межси, з, из, за, про (для), под, подо, коло, подовжси, ниже, при, перед, передо*. Складні: *з-пуд, из-пуд, помежси, попуд, довкола, понижси, позаду*.

Задача 33. Выпишіть із читанки предназвники і укажіть, із якими змінниками хоснуютьсѧ.

С о ю з

Правило 46. Союзамн звутьсѧ слова, котрі капчавуть єдно слово до другого авать єдно реченѧ до другого: **и, й, а, тай, але, также, гибѧ, аж, бо, завто, што, обы, кобы, хоть, ни – ни.**

Задача 34. Придумайте авать выпишіть реченѧ із союзамн.

Ч а с т и ц я

Правило 47. ЧАСТИЦЯ – слово, котрое дає нам знати за добавочні оцінки і значенѧ: **лем, та, ци, айно, нѧт, бы, кобы.** Приміры: *Та сѧдь уже и не говори. Ци буде файна година? Нѧт, не буде години. Най приїде до нас ваш Василь. Прийцов бы, айбо треба му быти дома.*

В о з г л а с

Правило 48. Для вираженѧ усяких чувств (радостн, смутку, жало, болю, страху, зачудованѧ) є слова, котрі зведе ВОЗГЛАСОМ. Приміры: *О! Ох! Ах! Ой! Йой! Ану! Цыт!*

До возгласўв односнме і слова-оберненѧ до животных авать наподобленѧ їм: *ціп-ціп-ціп, ко-ко-ко-ко, куш-куш, на-на-на-на.*

Задача 36. Найдіть у текстї возгласѧ, подчеркніть їх і укажіть, які чувства вираженї.

С Л О В О Я К С И Н Т А К С И Ч Н А Є Д И Н И Ц Я

Правило 49. Гадка (думка), виговорена словами авать написана на писмі, называться реченьом. Реченѧ складаться із слўв. Першое слово у реченї усе пишесѧ із великої буквы. Напримір: *Земна куля заселена людьми дуже давно. Територія Подкарпатѧ на половину покрьта хащамн.*

Правило 50. У русинському языку є три види речень: ствержовані, вопросительні и возгласні.

Реченя, котрое розказує за штось и має ствержовану гадку (думку), звеся **СТВЕРЖОВАНЫМ**. На кўнци реченя ставиме точку (.). Напримір: *У мене дві сестры. Учитися треба каждому. Трететы посажені поздовж путя.*

Задача 37. Придумайте авать найдіть у читанці 3–4 ствержовані реченя.

Правило 51. Реченя, у котрому заключено звіданя, называються **ВОПРОСИТЕЛЬНЫМ**. На кўнци реченя ставиме знак вопроса (?).

Напримір: *Ци красні наші русинські села? Ци висока гора Говерла? Што ся стало? Што нового у селі?*

Задача 38. Придумайте чотыри звідальні реченя за природу нашого края.

Правило 52. Реченя, котрое высловлює возглас, приказ, требованя, называються **ВОЗГЛАСНЫМ**. На кўнци ставиме знак возгласа (!). Напримір: *Петре, вернися! Завтра ушиткым треба быти у школі! Не отказуй старшому! Честуй свою родину!*

Задача 39. Придумайте авать выпишіть из читанкы по дві ствержовані, вопросительні и возгласні реченя.

Правило 53. У каждому реченю є головні и неголовні слова (члены реченя).

Головными суть: 1. тоті слова (члены реченя), котрі отвічають на вопросы **Ко? Што?** Они звутся **ОСНОВНИКАМИ**. Напримір: *Прийшла осінь. Природа приготавлиється до спочивку. Газды сівуть озиму пшеницю.*

2. Тоті слова, котрі указувуть нам на роботу основника, на його дійство, на його положеня и отвічають на вопросы: **Што робить? Што робиться з ним?**, звутся **ПРИСУДКАМИ**. Напримір: *Природа*

спочивать. Жоны прядуть нитки. Діти идуть до школы. Люди моляться. Горы высяться.

Задача 40. Придумайте красні реченя из основниками и присудками.

Вывод: Головными словами (членами реченя) у речені суть основник и присудок. На писмі мы виділяеме їх подчеркваньом: основник – еднов лінійков, присудок – двома. Напримір: Сонце сходить. Ученик читать. Ріка тече. Небо захмарилося. Деревя зеленівуть.

Задача 41. Придумайте красні реченя и подчеркніть у них головні слова (члені реченя).

Правило 54. Реченя, котрое має лем основник и присудок, называться простым нерозширенным.

Правило 55. Реченя можуть мати и булше слўв. До даяких ставляться не такі вопросы, як до основника и присудка, а иншакі: **якый? яка? якоє? чий? чия? чие? кого? чого? кому? чому? де? коли? уткі? куда?** и др.

Напримір: У зимі дні стали куртыми. Ріка стала широка и глубока. Я узяла мамин плат. Звір'яка готовится до зимы. Квочка найшла зернятко. Сякі реченя є простыми роширеними.

Задача 42. Придумайте маленький текст из простыми нерозширеними и простыми розширеними реченями.

ФРАЗЕОЛОГИЯ

Задача 43. Подумайте над сими фразами:

«Прийшов под кліпа ока», «Живуть на ножах».

Поясните каждое слово у фразах. Ци вы порозуміли дашто?. А теперь постарайтесь цілу фразу замінити едним словом. Теперь ци розумісте значеня цілої фразы?

Подказка: «Под кліпа ока» значить «скоро», «Живуть на ножах» – «ворогують».

Правило 56. Окрем слів из своїм конкретным (прямим) значеньом, из котрых складаєме реченя, в русинському языку є и сложніші языкові единиці – готові вирази, котрі складаються из дакўльких слів. У сих виразах окремішні слова утрачають свое прямое значеня и приймають переносное значеня.

Сякими виразами и реченями займається фразеологія, а они самі звуться ФРАЗЕОЛОГІЗМАМИ.

Задача 45. Поясніть значеня, замініть їх подходящими словами:

Коли говорить, та курить му ся под носом.

Лем людьом очи дере.

Говорить, што му в рот лізе.

Заязав собі світ.

Землю здерла и не найшла гроші.

Повім ти, айбо держи язык за зубами.

Скоро протяг ноги.

Лем му пяты блиснули.

СЛОВО ИД УЧИТЕЛЮ

Честовані учителі!

Беручи в руки сесю русинську Практичну граматику, не забувайте, ош Вы учите не саму граматику, а красну русинську бесіду. Граматика лем поможе Вам у сьому.

Для практичної роботи до граматичных правил подбирайте красні слова, из яких складуйте розумні реченя.

Най Ваші діти учать напамнять стихи, крылаті фразы, цитаты из книжок розумных люди; най розказувуть русинські казкы. Сим они избогатять, примножать словарный запас, подоймуть культуру свої бесіды, ліпше упознавуть довколишньый світ.

Ведіть свойих діти у природу, источник красоты, учіть їх упозироватися у еї красу. Ушитко, што видите у природі, обертайте у красні слова, такі красні, як сама природа. Най діти ушитко опишуть: звуки, шумы, запахи, фарбы, дерева... Сесе пробудить у діти емоційні, естетичні, смыслові одтінкы рўдного русинського слова. Коли діти учувуть у собі красоту языка, то звыкнууть до його чистоты и образности.

Культура бесіды, як усі знаеме, – то є зерькало духовної культуры чоловіка. Русинська бесіда стане головным чинником облагорожованя діточых чувств, душ, думок. Для сього научіть діти уживати у бесіді епітеты, синонимы, метафоры. Подготовте діти до розуміня, ош на русинському языку мож высловити усякі думкы.

Навчальне видання

Склали:
**Михаил Алмашій,
Михаил Молнар**

Слово за словом

Практична граматика
русинського языка
для недільної народної школи
(2-3 цвіт)

Видання перше

Русинською мовою

Редактор В.Падяк

Алмашій М., Молнар М.

A51 Слово за словом: Практична граматика русинського языка для недільної народної школи: 2-3 цвіт.- Ужгород: Вид-во В.Падяка, 2004.- 24 с.

ISBN 966-7838-71-4

ББК 81.41

УДК 811.161

Підписано до друку 21.09.2004 р. Формат 60x84/8. Умов. друк. арк. 3,0. Тираж 800.

Друкарня ТОВ "Борнео"
Ужгород, вул. Лермонтова 25 а.